

Yayın Geliş Tarihi: 12.07.2018

Yayına Kabul Tarihi: 26.07.2018

Online Yayın Tarihi: 12.11.2018

http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.443006

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 20, Sayı: 3, Yıl: 2018, Sayfa: 363-380

ISSN: 1302-3284

E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

DİVÂN VE HALK ŞİİRİNİN ŞAHİS DÜNYASI

Mehmet AKKAYA*

Öz

Divan ve halk şiiri, Türk şiirinin aynı kaynaktan doğmuş iki ırmağı gibidir. Şiirlerde farklı özellikleriyle kişi adları geçmektedir. Yaklaşık altı asır varlığını sürdüren bir edebiyatın ürünlerinin kaynağı da oldukça zengindir. Bir milletin ortak zevkini yansıtan bu iki şiir anlayışı, beslendiği kaynak itibariyle ortaklık arz eder. Ancak geliştiği coğrafi çevreler itibariyle mahalli farklılıklar göstermesi olağandır.

Divan şiirinin beslendiği en önemli kaynak, Kur'an'daki kıssalardır. Bu itibarla kıssalarda geçen peygamber hikâyeleri şiiri beslemiştir. Peygamber mucizelerinin öneminden dolayı bu isimlerin yoğunluğu dikkati çekmektedir. Halk şiiri de aynı nedenlerle bu isimleri şiire dâhil eder. Ayrıca şâirlerin hayatında yer edinen gündelik tiplerin de şiirde varlığı söz konusudur.

Şiirin şahıs kadrosu;

- *Tarihî Şahsiyetler*
- *Tarihî- Efsanevî Şahsiyetler*
- *Dinî Şahsiyetler*
- *Şâirler*
- *Masal- Hikâye Kahramanları*
- *Gündelik Tipler*

Başlıkları altında değerlendirilmiştir. Daha ziyade şehir kültürünün etkisiyle klasik anlayışa sahip divan şiirinde kişilerin, mucize- keramet, kahramanlık gibi mutlaka bir özellik taşımaları dikkati çeker. Tarihî ve dinî kişilerin şiirde varlığı kendisini belirgin şekilde hissettirir. Her iki şiir şubesi de benzer anlayışa sahiptir.

Tarihî- Efsanevî Şahsiyetler bahsinde şiirimizi özellikle eski İranlıların etkilediği görülecektir. Hükümdar ve devlet adamları bahsinde ayını kişiler şiire girmişken, IV. Murad'ın halk şiirinde baskınlığı dikkati çekmektedir. Hikâye- masal kahramanlarına bakıldığında her iki şiir şubesinde de tartışmasız isimler, Leylâ ile Mecnûn'dur.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Akkaya, M. (2018). Divân ve Halk Şiirinin Şahıs Dünyası. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (3), 363-380.

* Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, ORCID: 0000-0002-5533-5188, mehmet.akkaya@deu.edu.tr

Bu çalışmada divan ve halk şiirinde adı geçen isimler ve bu isimlerin hangi özellikleriyle şiire girdikleri tartışılmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şiir, Kıssa, Mitoloji, Telmih, Şahıs.

THE PERSON'S WORLD OF DIWAN AND FOLK POETRY

Abstract

Divan and folk poetry are like two rags born from the same source of Turkish poetry. In poems, person names have passed by different characteristics. The source of the products of a literature that sustains the existence of about six centuries is also very rich. These two poetry connotations, which reflect the common taste of a nation, offer a partnership as to the source from which they feed. However, there are local differences in geographical environments.

The most important source of Divan poetry is the shorts in the Qur'an. In this respect, the stories of the prophets in the fallacy are poetic. Due to the importance of the miracles of the Prophet, the intensity of these names attracts attention. Folk poetry also includes poetry for the same reasons. Moreover, the everyday types that take place in the lives of poets are also in poetry.

Poeticpersonage;

- *Historical Persons*
- *Historical - Legendary Persons*
- *Religious figures*
- *Şâirler*
- *Story-Story Heroes*
- *Daily Tips*

Under the headings. It is noteworthy that the people in the Divan poetry with the classical understanding under the influence of the city culture, have a certain characteristic such as miracle-keramet, heroism. The presence of historical and religious people in poetry makes them feel distinctly. Both poetry branches have a similar understanding.

Historical - In the case of legendary personalities, it will be seen that our poetry is particularly influenced by the ancient Iranians. When the people who were on the subject of ruler and statesmen entered poetry, IV. The dominance of Murad's folk poetry attracts attention. When we look at the story-legendary heroes, there are indisputable names in both poetry branches, Leyla and Mecnûn.

In this study, the names mentioned in divan and folk poetry and the characteristics of these names with poetry were discussed and evaluated.

Keywords: Poetry, Story, Mythology, Telmih, Person.

GİRİŞ

Dîvân Edebiyatı ve Halk Edebiyatı, Türk Edebiyatının iki şubesidir. Bu edebiyat şubelerinin birbirinden bağımsız düşünülmesi mümkün değildir. Konunun şiirler sınırlandırılması halinde bu ilgi daha da güçlenecektir. Surette farklıymış gibi görünse de ruhta aynı olan, aynı zevkle, heyecanla, düşünce ve hayalle vücuda getirilen eserlerin ortak paydası, klasik Türk zevkidir.

Bir eserde elbette önemine binaen çeşitli kahramanlar bulunacaktır. Bu kahramanların bu teşekkülde bir rolü vardır. Bazen doğrudan bir zikrediş, bazen bir hayale, düşünceye ilham olma, kimi zaman da bir telmihi sağlama görevi ile şiirde buldukları görülmektedir.

Dîvân şiirinde ve halk şiirinde adı geçen şahısları değerlendirirken bu iki şiir ırmağını besleyen kaynakların tespiti ve tetkiki gerekir. Bu incelemede XIII-XVIII. yüzyıllar arası şiirimiz dikkate alınmıştır. Şahıslar, dîvân tahlili usûllerine göre şu şekilde tasnif edilmiştir. (Kurnaz, 1996).

Tarihî Şahsiyetler:

- Hükümdarlar, Şehzâdeler, Devlet Adamları
- Osmanlı Sahası Dışındaki Devlet Adamları
- Şâirler
- Sanatkârlar

Tarihî -Efsanevî Şahsiyetler

Masal- Hikâye Kahramanları

Diğer Şahıslar

Halk şiirinde ise şahısların tasnifi konusunda şöyle bir uygulama vardır;

Kişiler

- Tarihî Kişiler
- Edebî Kişiler
- Dinî Kişiler
- Masal, Efsâne, Hikâye Tipleri
- Gündelik Tipler (Akkaya, 1996)

(Bu incelemede dîvân tahlilindeki tasnif sistemi benimsenmiştir.)

TARTIŞMA**Tarihî Şahsiyetler****Hükümdârlar, şehzâdeler, devlet adamları**

Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü padişahlarından ve aynı zamanda kıymetli bir şâirimiz olan Kânunî Sultan Süleyman hem askerî, siyasî gücüyle hem de sanatkârlara verdiği destekle belki de kendisinden en çok bahsettiren padişah olmuştur. Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliği yapmış olan Şemsî Paşa, kendisini ve devrinde pek çok değeri Kânunî'nin şiire sevk ettiğini Şehnâme-i Sultan Murâd adlı mesnevîsinde şöyle ifade ediyor;

"Beni eş' âra ilkâ itdi ol şâh

Bana şi'r okurdu gâhu bî-gâh " (Şehnâme, yk. 36 a)

"Görince bende vezn-i tab'ı zâtı

Ukutdı bana dîvân-ı Necâtî" (Şehnâme, yk.36 a)

Başta Bâkî, Şemsî Paşa, Cenâbî Paşa, Hayâlî gibi şâirlerin adına pek çok kaside yazdığı Kânunî, Şemsî'nin bir gazelinde şöyle zikrediliyor;

" Gel bâg- ıla bostâmı şol gonca-ı handânı

Ben bülbül-i nâlânı seyr eyle Süleymân'um" (Şemsî, 241/3)

Halk şiirinde ise Karacaoğlan ondan,

"Sultan Süleymân'ı ziyâret eder" (Öztelli, 390- 466/6-3), diye bahsederken

Âşık Ömer; "Sultan Sülaymân devr-i zamânı" (Nüzhet,505/8-4), ve

Aslanoğlu; " Sultan Sülaymân'a vurdu yüzünü" (K.H.Üstadım, 17/7-3) diyerek yâd ederler.

Savaştaki süratiyle Yıldırım lakabını kazanan (1386), dîvân şiirinde adaleti, hırsı, kahramanlığı ve hızıyla yer alan Bayezid Han'ın meskeni, Hayâlî'nin dediğince;

"Hayâlî eyledüm Şeh Bayazid'ün dergehün mesken

Gedâlıktan ne pervâ Husrev- i sâhib- atâ buldum" (269/5) şairlere mesken olmuştur, kapısına varılacak dergah olmuştur.

Zâtî ise;

"Kulları olsa revâdur Zâtiyâ hûbân-ı şeh

Devlet ile mülk-i hüsne oldı sultân Bayezid" (115/5) diyerek, onun güzellik mülkünün sultanı olduğunu ve bütün güzellerin ona kul olmasının ona uygun olacağını söylüyor.

Sultan Bayezid adına dîvân şiirinde sıkça rastlanırken halk şiirinde pek rastlanmıyor. Buna mukabil halk şiirinde Yavuz Selim, sıkça geçerken dîvân şiirinde pek zikredilmemekte. (Selimnâmeler ve Kasideler hariç tutulursa).

Âşık Ömer; “Güyyâ dağ başına düşmüş Yavuz Sultan Selîm” (Nüzhet, 505/4-3) dizesiyle zikrediyor.

Avnî mahlasıyla şiirler yazan Fatih Sultan Mehmed, her iki şiir şubesinde de sıkça adı geçenlerdendir.

Bâkî; “Han Mehmed şeh-i âdil ki zamân-ı adli

‘Îd u nev- rûz gibi kıldı cihânı tezyîn” (392/6) diyerek, onun adaletli dünyayı bir bayram yerine çevirdiğini ve halka nev-rûz coşkusu yaşattığını ifade ediyor.

Âşık Ömer de “Fâtihi Sultan Mehmed serveri İstanbul’un” diyerek o büyük sultanın fethini yâd ediyor.

Osmanlı Devleti’nin kurucularından sayılan I. Murad’ın Yeniçeri Ocağını kurması ve Osmanlıların devletleşme safhasında önemli savaşlardan olan Sırp sındığı ve I. Kosova savaşlarını yapması halk arasında kendisine büyük bir saygı duyulmasına yol açmıştır.

Şeyhî; “Yırde yeni cân virür irden çürümiş ölüye

Cür’a kim Sultan Murad İbn-i Muhammed Hân döker” (59/7) derken,

Kaygusuz da “Murad Hân’a halvet anlatsa sözi

Kapuda kim bile veziri söge” (163-1/3-1) ve

“Murad Hân’a varımadım” diyerek, sultanın kapısının adalet, ihsan bekleyenlerin menzili olduğunu ifade ediyor.

Kânunî Sultan Süleymân’ın oğlu Sultan II. Selîm, Şemsî’nin sıkıntıya düştüğünde yanına koştugu gönül dostudur;

“Çarh elinden Şemsî varayın şikâyet ideyin

Hazret-i şâh Selîm İbn-i Süleymân Hân’a” (328/5)

Bahşî de; “Sultan Selîm cülûsında” (T.H.Ş. Ant., Arısoy, 106-1/1-1) dizesiyle sultanın tahta çıkışına işaret ediyor.

Padişahların içinde adından en çok bahsedilenlerden biri de IV. Murâd’dır. İçki ve sigaraya getirdiği yasakla anıla gelen sultan, Bekri Mustafa gibi halk mizahının büyük isimlerinden biri ile bağlantılı fıkraların doğması ve tebdil gezmesiyle ilgili hikâyelerin anlatılmasıyla halk arasında efsânevî bir kimlik kazanmıştır. Bunların yanında sultanın Hâfız Paşa komutasındaki ordusunu Bağdat’a göndermesi, bu ordunun içinde “Genç Osman” adlı bir delikanlının

menkıbevî olayları da destanımsı anlatımlarla halk şiirine geçmiş Kayıkçı Kul Mustafa'nın imzasıyla "Genç Osman" hikâyesinin doğmasına yol açmıştır.

Kayıkçı Kul Mustafa;

"Sultan Murad eydür gelsün göreyim" (Genç Osman, 41-4/3-2)

"Vezirliğe şayestedir Genç Osman" (Genç Osman, 35-2/3-4)

"Sultan Murad geldi açılın dağlar" (Genç Osman, 5-1/1-4)

"Bağdat'ın kapısını Genç Osman açtı" (Genç Osman, 31-2/2-1) dizelerinde sultanı ve Genç Osman'ı anlatmaktadır.

Lâle Devri'nin padişahı III. Ahmed ve Vezir Damad İbrahim Paşa, yine şiirlerde adları sık geçen şahsiyetlerdir.

Nedim, sultanını;

"Şimdi ammâ ehl-perverdür müselmândur tamâm

Olalı mahkûm Sultân Ahmed'ün fermânına" (17/19) diye yâd ederken, halk şâirlerinden Ravzî de;

"Kaldırdı bu yüzden Sultan Ahmed Hân

Çağrıldı ocakla eyledi dîvan" (189-2/2-1) dizeleriyle sultanın Yeniçeri ocağıyla ilgili tavrını aktarıyor.

Bu sultanların dışında dîvân şiirinde adı geçen Tarihî şahsiyetlerden bazı isimleri şöyle belirtebiliriz; İbrahim Paşa (Cevrî-17/14, Hayâlî-129/5), Kâsım Paşa (Necâtî-17/14, Ahmed Paşa-157/6, Yahyâ Beg-31/1)

Halk şiirinde ise Tarihî Şahsiyetlerde isim zenginliği dikkat çekmektedir;

Öksüz Dede; "Ferhad Paşa da bir erdir" (31-1/6-1)

Pîr Sultan; "Hıdır Paşa bizi ber-dâr etmeden" (288-109/1-1)

Köroğlu; "Benden selam olsun Cevher Paşa'ya" (67-38/1-1)

Âşık Ömer; "Fazlı Paşa sarayı var hem-civâr Atmeydanı'na" (86-66/3-1)

Hocaoğlu; "Nasuh Paşa ile hacca gidenler" (20-1/1-1)

Âşık Sâ'id; "Gelen Yusuf Paşa Kahramân-sıfat" (256/3-2)

Osmanlı sahası dışındaki padişah ve devlet adamları

Bu grupta yer alan sultanların başında Gazneli Mahmud gelmektedir. Ancak Mahmud, daima kölesi ve mahubusu Ayaz ile birlikte âşık-ma'sûk münasebetiyle zikredilir.

Hayâlî onun için;

"Teni kabrinde hâk olmuş ve lîkin

Dahî Eyaz'ı gözler çeşm-i Mahmûd"(121/2) derken,

Necâtî de; " Hâtırım gözleyince Mahmûd'un

İzz ü nâz-ı Ayaz'ı kim sevmez" (242/5) diyerek, sultanla Ayaz'ın münasebetini ortaya koyuyor. Mahmûd ile ilgili olarak (Fuzûlî-19/19, Hayretî-152/3, Zatî-113/3, Yahyâ Beg-371/1, Ahmed Paşa-30/5, Nailî-189/2, Şeyhî-28/3) gibi şâirlerin şiirlerine bakılabilir.

Halk şiirinde ise Mahmud ve Ayas, Kaygusuz'un dizelerinde şöyle geçiyor;

"Gehî Mahmûd gehî Ayaz olursun" (230-1/13-2)

"Taht-ı serâda adı Mahmûd anun" (225-1/3-1)

Yine Sencer'in adı bir beyitte Tugrul Tigin ile birlikte geçiyor;

"Olmasa bu zümre-i âli bu kavm-i bî-bedel

Dilde yâd olmazdı nâm-ı Sencer ü Tugrul Tigin" (Hayalî-67/32)

Tarihin büyük savaşçılarından Cengiz Han, azmi, kararlılığı, çeşitli devletlerle mücadeleleri ve otoritesiyle şiire girmiştir.

Cevrî, bir beytinde onun savaşçı yönünü şöyle belirtiyor;

"Türk çeşmüm himmet itse leşker-i müjgânınun

Her şikeste tîrini dünyâya bir Cengiz ider" (48/3)

Gevherî de onun dünyanın övünce olduğunu düşünerek,

"Fahr-ı âlî Cengiz Hân-ı mükerrem" demekte. Yine başka bir dizesinde de

"Padişaha Selim Giray Han geldi" (99-113/5-4) diyerek, Giray Han'ı zikrediyor.

Cengiz Han'ın torunu Hülâgû da şiirimizde adı geçen sultanlardan biri olup, kahramanlığıyla dikkat çeker.

Nedîm, sevgiliyi Hülâgû Hân'a teşbihen şöyle diyor;

"Tahammül mülkini yıkdun Hülâgû Hân mısın kâfir

Amân dünyâyı yakdun âteş-i süzân mısın kâfir"(32/1)

Şâirler

Dîvân şâirlerinin içinde kendinden sonra gelenler tarafından en çok takdir edilen ve benimsenen şâir Necâtî olmalıdır. Onun "döne döne" redifli gazeli hemen her şâir tarafından tanzir edilmiştir.

Yine şâirler sultanı Bâkî ve hocası Zâtî, dîvân şiirinde takdire dayalı zikredilen isimlerin başında gelmektedirler. Tanpınar'ın deyişiyle şiirimizin en

samimî iki şâiri Fuzûlî ve Nedîm, ruhlarını şiirlerine aksettirirken, tanınmak için şiirde mahlas bile kullanmaya gerek görmeyen zirve şâirlerdir.

Kendisinden sonra gelen Mevlevî şâirlerin dilinden düşürmediği Mevlana, gönlündeki sevgilisinin aşkıyla O'nun her eserine, her tecellisine aşk diye sarılan Yûnus, fedâkârlığın ve cefâkârlığın sembolü olan Nesimî, çok uzaklardan Anadolu'ya sınımsız Türklük nefesini üfleyen Nevâî, övgüde ve yergide sınır tanımayan Nef'i, Ahmed Paşa, Şeyhî, büyük dil milliyetçileri Karamanlı Nizâmî ve Edirneli Nazmî gibi şâirler divan şiirinde çeşitli vesilelerle zikredilen şâirlerimizdir.

XV. Asra kadar şâirlerimize büyük ölçüde İran şâirleri kılavuzluk etmekteydi. Ancak Necâtî, Ahmed Paşa ve Şeyhî gibi zirve şâirlerimizden sonra artık kendi şâirlerimiz örnek alınmaya başlandı. Ama yine de Hâfız, Kemâl, Câmî, Selmân, Firdevsî, Nizâmî, Attâr, Sâdî, Hassân, İmrü'l-Kays gibi Fars ve Arap şâirleri ya doğrudan takdir düşüncesiyle ya da şâirin kendisini övmek düşüncesiyle mukayeseye dayalı olarak zikredilmişlerdir.

Şimdi şâirlerden şâirleri dinleyelim;

“Ma'nî-i eş'ârını sakın tırâş eyler senün

Şemsiyâ Bâkî işitsün ânı Selmân tuymasun” (Şemsî Paşa, 289/5)

“Mantiku't-Tayr oldu her beyti Hayâlî'nün velî

Kuş dilin fehm eylemez her kim ki Attâr olmadı” (Hayâlî,433/5)

“İmreü'l-Kays gibi oldu Hayâlî hakkun

Bu fesâhatde der-i ka'beye asmak kâgıd” (Hayâlî,122/5)

“Gerçi üstâdum-durur Câmî Nizâmî itmedi

Şemsiyâ beş beyt içinde böyle ma'nâ munderic” (Şemsî,28/5)

“Sâlik-i tavr-ı Nedîm oldun bu düşmezdi sana

Hem-zebân olmaz mısın Gâlib sühan-gûlarla sen” (Ş.Gâlib,278/5)

“Nef'î vâdi-i kasâ'idde sühan-perdâzdur

Olmaz ammâ gazelde Bâkî vü Yahyâ gibi” (Nedîm, K.14/38)

“Hayâlî rûh-ı Sâdî yaraşurdu andelîb olsa

Diyâr-ı Rûm'da nazmım gibi rengîn gülistâna” (Hayâlî,373/5)

Dîvân şiirindeki bu şâir isimleri halk şiirinde de aynıyle zikredilmektedir. Attâr ve Sâdî, tasavvufî görüşleriyle işlenmiştir. Özellikle XVI. asırda Bektaşî-Alevî ekolünün ünlü şâirleriyle sistemleşmeye başladığı bir devredir. Abdal Mûsâ dergâhından nasiplenerek bu ekolün kurucusu ve ilk büyük ustası sayılan Kaygusuz ile Pîr Sultan, Kul Himmet şiirlerde işlenen isimlerdir.

Anadolu'daki kimi menkıbeler Hacı Bektaş'ı Yesevî'nin müridi olarak göstermektedir. Bu yönüyle Yesevî, XIII. asırdan itibaren, Anadolu'da gönül mülkünün sultanlarının da pîri sayılmıştır. Bu yüzden Yesevî, felsefesiyle Yûnus'un dünyası arasında ortak bir köprü kurulmaktadır.

Din dışı şiir sahasında Karacaoğlan, adından en çok bahsedilen şâir olma özelliğine sahiptir. Denilebilir ki Yûnus, Pîr Sultan, Köroğlu ve Karacaoğlan, ekol sahibi olarak halk şairleri üzerinde egemen olmuşlardır. Yine Öksüz Âşık, Gêdâ Muslu, Kâtibî, Kuloğlu ve Bursalı Halil, anılan diğer şâirlerdir.

Halk şâirleri dizelerinde söz ustalarını şöyle tanıtırıyorlar;

“Mevlana sohbetinde saz ile işret oldu” (Yûnus Emre,209-301/7-1)

“O Attar kim bu Mantık'ı düzmüş” (K.Abdal,192-1/18-1)

“Hoca Ahmed Yesevî anun pîridür” (Pîr Sultan,184-29/5-3)

“Gerek Nesîmî-veş yüzseler postun” (Gevherî,301-414/3-3)

“Bursalı Halil'de sadedir lisan” (Âşık Ömer, Nüzhet/31-1)

“Öksüz Âşık deyişleri aseldir” (Âşık Ömer, Nüzhet/35-1)

“Karacaoğlan ise eski meseldir” (Âşık Ömer, Nüzhet/55-3)

“Köroğlu çalardı perdesizce saz” (Âşık Ömer, Nüzhet/29-2)

“Kuloğlu'nun belli nâm u nişân” (Âşık Ömer, Nüzhet/29-4)

“Hayretî meydanın geçerdî merdî” (Âşık Ömer, Nüzhet/22-1)

“Nef'î ile Nev'î kopardı tozu” (Âşık Ömer, Nüzhet/12-3)

“İşretle göçürdü vaktini Bâkî” (Âşık Ömer, Nüzhet/8-2)

“Koca Necâtî'yi sorarsan eğer” (Âşık Ömer, Nüzhet,431-666/7-2)

“Fârisî güftesi Molla Câmî'nin” (Âşık Ömer, Nüzhet,431-666/6-2)

“Hâfızla Bostan okuduk biz” (Âşık Ömer, Nüzhet,421-652/2-4)

Sanatkârlar

Eski şiirde sanat denince resim ve yazı hatıra gelir. Güzellik beyanında teşbih ve telmihen resimden ve hattan bahsedilir. Resim sanatının meşhur ustaları İranlı Bihzâd ve Çinli Mânî, bu vesileyle şiire girmiştir. Hattı tertip eden büyük hattat Yâkût ise adının kendisine tanıdığı imkânla hem hat hususunda hem de değerli bir taş hatırlatmasıyla şiirlerde kendisinden bahsettirir.

Şemsî, sevgilinin yanağı bahsinde Mânî'nin resmini zikreder;

“Rûmî yapraklar bezer hattı izâr-ı dilbere

Sanki Mânî'dür cihâna nakş-ı bî-hemtâ satar” (89/4)

Usûlî ise Mânî'yi takdir düşüncesiyle onun eserlerine işaret ediyor;

“Ger ulü'l-ebzar isen levh-i vücûdunda bugün

Mânî vü Erjengi gör nakş-ı Nigârîstân'a bak” (64/3)

Bâkî de sevgilinin yanağını vasfetmede kendi kalemiyle Bihzâd'ın fırçasını karşılaştırır;

“Rengîn ider evsâf-ı ruhun hâme-i Bâkî

Ol sûreti virmez sanemâ nakşuna Bihzâd” (35/7)

Seyrânî ise “Şöhret bulan Behzâd Mânî degül” (Uyguner,67-19/2-4), diyerek Bihzâd'ı Mânî'den üstün görüyor.

Târihî-Efsânevî Şahsiyetler

Herhangi bir yönüyle tarihe mâl olmuş, hikâyesi halk arasında anlatıla gelmiş zamanla efsânevî bir kimlik kazanmış şahsiyetler, dîvân şiirinde ve halk şiirinde bazen telmih bazen de tasavvur ve tahayyülün ifadesinde teşbihe yani mukayeseye yardımcı unsur olarak şiire girmişlerdir.

Dîvân şiirinde şarabın mücidi olduğuna inanılan Cem, aynı zamanda ışık saçan tâciyla, sonradan ışık anlamına gelen “Şîd”i alarak “Cem-Şîd” denilen İranlı efsânevî hükümdar, değişik düşüncelerle adı sık geçen kişilerin başında gelmektedir.

Yahyâ Beg, sevgilinin köyünün köpeklerinin yal yedikleri kırık testiye bile Cem'in tâcına, kadehine değışmem diyor;

“Virmezüz köhne sifal-i seg-i cânânemüz

Tâc-ı Cemşîd-i cihân-dîde ile câm-i Cem'e” (427/4)

Nâilî de, hasret kaldığı badenin damlasının bile Cemşîd'in tâcının taşlarına denk olduğu düşüncesinde;

“Çok zamandır görmedük ol bâde-i rengîni kim

Gevher-i tâc-i ser-i Cemşîd'dür her katresi” (386/2)

İranlı meşhur bir hükümdar olan Ferîdûn da şiirlerde kahramanlığı ve adaletiyle geçmektedir.

Bâkî, sevgilinin köyündeki huzur ve saltanatını Ferîdûn'un makamıyla kıyaslar da ona dönüp bakmaz bile;

“Bir huzûrum var-durur kûyunda olmakdan şehâ

Arz olınsa olamazam bana Ferîdûn'un yiri” (548/4)

Kimi zaman karışıklığa yol açan bir isim de İskender'dir. Şiirlerde geçen iki İskender vardır; biri Kur'an'da zikredilen peygamber İskender-i Zülkarneyn

diğeri de uzağı görmek için Aristo'ya yaptırdığı ayna ve İskenderiye şehrinde yaptırdığı selde anılan İskender-i Yunânî'dir.

Hayâlî onun aynasına işaretlen;

“Mâsivâ jenginden ey dil san kim der mugber ol

Âferîniş resmine Âyine-i İskender ol”(259/1)derken, Necâtî de gelip geçicilik itibariyle sevgilinin güzelliği ile ayna arasında ilgi kuruyor;

“Bir kıl üzredür esâsı hüsnün itme i'timâd

Rûzigâr Âyine-i İskender'e virdi halel”(342/3)

Zulmü ile bilinen, omzunda hâsıl olan yılanlara insan beyni yediren Dahhâk da, genellikle zâlim sevgili için müşebbeh olarak kendisini öldüren Gave ile birlikte anılır;

Zâtî, sevgilinin iki omzundaki siyah saçın yılan hayaliyle Dahhâk'ı düşünüyor;

“Saçı mârın dola ger boynumuza aklar iken

Bizi ol şûh ferah mülkine Dahhâk eyler” (392/6)

Gücü, cesareti, adaleti ve yaban eşiği avına düşkünlüğüyle şiire giren Behrâm, avcılık yönüyle Behrâm-ı Gûr diye anılır.

Bâkî, bir beyitinde avcılık itibariyle dünyayı Behrâm'a teşbih ederek kimsenin zamane kemendinden kurtulamayacağına işaret ediyor;

“Kemend-endâ-ı dehrün kimse bendinden halâs olmaz

Samâne gösterür Behrâm dursan âkıbet Gûr” (484/5)

Zâl'ın oğlu diye bilinen, pehlivanlığıyla kaba gücün sembolü olmuş, yayı sevgilinin kaşına müşebbeh olan Rüstem, genellikle babası Zâl ve dedesi Sam ile birlikte zikredilir.

Şeyhülislam Yahyâ, sevgilinin kaşını, kirpiğini vasfederken Rüstem'in yayı ve okunun eksikliğinden faydalanır ve şöyle der;

“Gamze-i tığı müje tîrini gör iil-dârun

Rüstem-i Zâl nedür tığı nedür vâri nedür”(50/4)

Bu isimlerin yanında Hz.İbrahim'i ateşe attırmasıyla Nemrûd, Hz.Mûsâ ile savaşıyla Fir'avn, dîvân şiirinde adından sıkça bahsedilen şahıslardır;

“Da'vî-i ihyâ ider la'l-i lebür 'Îsâ ile

Cünd-i Fir'avn oldu hatun cengi der Mûsâ ile”(Hayâlî,379/1)

Bunların dışında dîvân şiirinde gelincik çiçeğine sevgisiyle Nu'man, zenginliği ile Kârûn, sadakatiyle Âsâf, kahramanlıklarıyla Tahmas ve Elkas, Nûşi-

revân, İskender'e yenilen Dârâ, İranlı Key sülâlesinin padişahları ve halk şiirine göre nadir sayılacak Seyyid Battal Gâzi(Hayâlî, K.31/10) gibi efsânevi kimlik kazanmış isimlere rastlamak mümkündür.

Dîvân şiirindeki bu kadro, halk şiirinde bu yoğunlukta olmasa da hemen hemen aynı isimler etrafında teşekkül etmektedir. Halk şiirinde, seçtiğimiz dizelerle bu şahısların şiire aksediş yönlerini görelim;

“Kârûn malını dahı sen malına kattın tut”(Yûnus Emre,52-17/3-2)

“Sen Ferîdûn haznesin Nûşirevân gencile”(Yûnus Emre,52-17/3-1)

“Câm-ı Cemşîd'dir görünen eldeki peymâne-var”(Gevherî, Elçin,582-812/5-1)

“Kavs-î Rüstem olmuş ebrû kemânın”(Gevherî,194-255/4-1)

“Devlet-i İskender ü Dârâ'ya bak da ibret al”(A.Ömer, Elçin,77-57/2-4)

“Sait Battal hiç içinde yoğudu” (Dadaloğlu, Öztelli,185-10/4-2)

Bu ortak isimler yanında sadece halk şiirinde geçen Köroğlu hikâye tiplerinden Telli Hanım, Dağıstanlı Hasan, Köse Kenan, Deli Hoylu, Zor Bezirgân, Ayvaz dikkati çeken isimlerdir.

“Bir haber gönderin Telli Hanım'a” (Köroğlu, Öztelli,67-38/4-3)

“Koç Demircioğlum yanımda gerek” (Köroğlu, Öztelli,71-40/1-4)

“Hoylu ölmüş, candan, serden geçelim” (Köroğlu, Öztelli,44-19/5-3)

“Gele Han Ayvaz'ım bade içelim” (Köroğlu, Öztelli,44-19/5-1)

Anadolu halk kültüründe hem bir destan kahramanı hem de eski Orta Asya anlatmalarındaki bilge kişileri hatırlatan bir konuma sahip olan Köroğlu, şâirlerin de ilham kaynağı olmuştur. Geleneksel destan-epope kahramanlarının tüm tip özelliklerini taşıyan Köroğlu, rivayetlere göre aşk ve kahramanlık mâcerâlarını tüm Türk dünyasına taşımış, büyük bir sevgi ve sempatiyle benimsenmiştir.

Hikâye-Masal Kahramanları

Şiirimizde seven ve sevilen için sembol olmuş iki isim, Leylâ ve Mecnûn'dur. Dîvân şiirinde ve halk şiirinde yüzyıllar boyu aşklar, ayrılıklar, cefâlar hep bu isimlerle ifade edilmiştir. Leylâ, vefâsız bir sevgili, aynı zamanda gece anlamına geldiği için de genellikle saç için sıfat olmuş; Mecnûn (önce Kays) ise, hem sadık, cefâkâr, deliye dönmüş âşık tipidir. Üzerine birçok mesnevîler yazılmıştır.

Şemsî, Leylâ kelimesinin anlam zenginliğinden faydalanarak, siyah saçlı Leylâ'sından vefa bekliyor;

“Ol saçı Leylâ umardum bana Mecnûn'um diye

Gezmesün gelsün belâ tagında mahzûnum diye”(329/1)

Nedîm, Ferhâd'ın Bî-sütûn dağındaki âh u figânı ile Mecnûn'un zincirinin sesini âşıklık şarkısının benzer makamı görüyor;

“Bî-sütûn Ferhâd'a hem-âheng ise Kays'ın dahî

Nâle-i zincir usûl-i nagme-i feryâdır”(20/4)

Mecnûn'un Leylâ'nın köyündeki köpeklere aşırı ilgisi vardır. Onları orada buldukları için hem şanslı görür hem de orayı tercih ettikleri için gönülden takdir eder. Hatta onları susamış görünce göz çanağıyla sular;

“Leylî'nün kûyî itin teşne görüp vâdide

Kâse-i çeşmi sifâlinde suvarmış Mecnûn”(318/4)

Leylâ ile Mecnûn'dan sonra eski şiirimizde en çok zikredilen hikâye kahramanları Ferhâd ile Şîrîn'dir. Mimâr olan Ferhâd, dağı delmesiyle sevgili için olmazı olur kılan fedâkâr âşık tipini; Şîrîn ise tatlılık ifade eden adının yardımıyla âşığı naz u işveyle bela dağına salan sevgili tipidir. Bu hikâyede aynı zamanda padişah anlamına gelen Husrev, Ferhâd'ın rakibi olmak gibi bir rol üstlenir.

Zâtî, şirin dudaklılara can vermede öyle ustadır ki Ferhâd, bu hususta kendisine öğrenci bile olamaz;

“Bu san'atda bana Ferhâd şakir olıcaz hergiz

Lebi şîrînlere cân vermede gâyetde üstâdem”(908/2)

Aşk sarayının temeli atılırken Ferhâd dağlara, Husrev de toprağa(bir şirin yar için) salınmıştır;

“Başladı çünkü kasr-i mahabbet yapılmaga

Ferhâd'ı taşa Husrev'i toprağa saldılar”(Yahyâ Beg, 117/2)

Yine seven ve sevilen için sembol olmuş isimlerden Vâmık u Azrâ şiirlerde sıkça geçmektedir. Azrâ, bâkire anlamına da geldiği için Meryem'e telmih yapar. Zâtî, aşkın ustaları olan Mecnûn, Ferhâd ve Vâmık'ı bir arada anarak, kendisinin onların mu'âsırı olduğunu söylüyor;

“Vâmık u Ferhâd u Mecnûn kim cihânda anılır

Âlem-i ışk içre anlarla mu'âsırdur gönül”(861/5)

Bir başka hikâyenin kahramanlarından Feraşâd, Hûrşîd ü Feraşâd hikâyesinin erkek kahramanıdır. Hûrşîd, üç âşıktan –Feraşâd-Behrâm-Boğa Han-yalnız sözle, sözün tesiriyle âşık olan Feraşâd'a yüz verir. Bu aşk hikâyesinde hem beşerî hem de tasavvufî (ilâhî) aşk mevzubahistir (Ayan, 1979: 90-92).

Şâirler, Feraşâd'ı aşkın ifadesinde genellikle diğer âşıklarla birlikte zikrederler. Şemsî de mezkûr âşıkları kendisine ayakdaş görerek;

“Benüm ancak reh-i ışık içre ayakdaşım olur

Kays u Ferhâd u Ferahşâd ile Vâmık vardır”(74/3)

Yine şiirlerde Hz.Yûsuf münasebetiyle anılan Züleyhâ, Yûsuf'a âşık olması, Azîz'in eşi olması ve Mısır'da yaşamasıyla şiire girmiştir. Yûsuf u Züleyhâ, dîvân tahlilinde kıssalar faslında değerlendirildiği için konumuzla doğrudan ilgisi bulunmamaktadır. Ancak Züleyhâ'nın aşkına işaretten şu beyti vermeyi uygun bulduk;

“Kim görürse hüsnün iy Yûsuf-cemâl

Ol Zelihâ gibi saçular saçar” (Şemsî,82/2)

Dîvân şiirinde bu isimlerin yoğunluğu dikkat çekmektedir. Söz konusu şahıslar, halk şiirinde de aynı yoğunlukta karşımıza çıkar. Ancak Âşık Garib, Kerem ile Aslı, Arzu ile Kanber ve Selbihân gibi hikâyeye kahramanları da başlarından geçen trajik olaylarla halk şairlerinin dikkatini çekmiş ve aşkın ifadesinde yardımcı unsur olarak şiire girmişlerdir. Halk şiirinden seçtiğimiz muhtelif dizelerde kahramanlarımızın hikâyelerine kulak verelim;

“Bir nicemiz Leylâ oldu bir nicemiz Mecnûn oldu”(Yûnus, Tatçı,105-118/5)

“Katı taşı mum eyler Ferhâd-ı zamân mısın”(Yûnus, Tatçı,185-257/6)

“Husrev Şîrîn derdinden dosta verdi cânı” (Yûnus, Tatçı,263-398/8)

“Leylâ'yı ararken dağlar başında

Mecnûn'un aşkına giriftâr oldum” (Koroğlu, Öztelli,130-6/5-3)

“Şîrîn için dağlar delerdi Ferhâd” (Kul Himmet, Gölpınarlı,107-5/8-1)

“Gönül Mecnûn olmuş Leylâ'sın arar” (Âşık Garib,15/6)

“O Leylâ Mecnûn'um diyeydi bana”(Kuloğlu, Öztelli,308-27/8-1)

“Bir Leylâ kâkülün Mecnûn'u oldum”(Gevherî, Elçin,37-17/1-3)

“Ferhâd Şîrîn için deldi bu dağı” (Gevherî, Elçin,268-367/3-2)

“Ferhâd dağı deldi ise” (Âşık Ömer, Elçin,43-38/5-3)

“Mısır-ı melahatte bugün Zelihâ” (Gevherî,217-291/5-3)

“Ey saçı Leylâ düşen Mecnûn gibi sahralara” (Âşık Ömer,70-50/2-1)

“Öyle olsa cümle âşıklar olurdu Vâmık'ın” (Gevherî,560-781/1-2)

“Kimisi Âşık Garib kimisi Gedâ” (Gevherî,407-564/3-2)

“Kanber'in kâküli ejder gibi” (Âşık Ömer,4-1/6-3)

“Kerem sevdi Aslı Hân'ı” (Âşık Kerem,İ.T.H.E.Ant.,60/4-3)

Karacaoğlan, “Sen Leylâ ben de Mecnûn karşına

Kömür gözlüm yârim idin bir zaman” diye eski bir aşka hayıflanırken, Âşık Kerem’in dizeleriyle eski âşıklarımızın hikâyelerini unutulmamaları yani aşkın, sevginin dünyadan kaybolmaması dileğiyle bu bölümü bitiriyoruz;

“Hûrşîd o mâhînin dinine yattı

Kamber de Arzu’nun derdine battı

Dünyada Şah Senem murada yetti

Âşık Garib gibi gülen olmadı” (Âşık Kerem,58-1/1)

Diğer Şahıslar

Dîvân şiirinde herhangi bir hususta tarihe geçmemiş şahıslar gazellerde genellikle zikredilmezler. Çünkü bir teşbih, telmih ve tevriyeye imkân tanıyan isim olmadıkça sanat kaygısındaki şâirin şiirinde günlük bir tipi zikretmesi düşünülemez. Bu kategorideki şahıslar, Hayâlî’de Ali Bâli, Kara Bâli, Seydî, Ramazan; Zâtî’de Bâli, Ferrûh; Hayretî’de Abdi Beg gibi birkaç isimden öteye gitmez. Hâlbuki halk şiirinde durum bundan farklıdır; günlük tipler, herhangi bir vesileyle geniş kitlelerce tanınmaları veya efsânevî, kudsî yönleri olmaksızın da şiire girebilmişlerdir. Yergi şiirlerinde şâirin yaşadığı devrin kimi yöneticileri, kadınlar yer alırken, zaman zaman da sosyal, ekonomik, toplumsal olaylara bağlı bazı isimlere rastlanmaktadır.

Meselâ; “Müsli Ağa bu ide oldu merdane” (Kayıkçı Kul Mustafa)

“Zekiye’den cümle kızlara sultan” (Âşık Kerem)

“Kör Hamit’nen küsülüydü barıştı

Dediklerin yalan ey Yunus Emmi” (Dadaloğlu)

“Ak Hoca yardımcı ikrar güdene” (Kul Himmet)

“Hani benim emmimoğlu Ömer’im” (Karacaoğlan,255-299/2-1)

“Yakdı beni Fadime’nin nazarı” (Karacaoğlan,119-100/1-3)

“Söyletme Şerife’yi bülbül avazlı” (Karacaoğlan,119-100/2-3)

“Emne’yi der isen incedir ince

Ayşe’nin kaşı da kalemden ince”(Karacaoğlan,119-100/3-1,3)

“Dostun ismi Adil Beyhan” (Kuloğlu,333-52/2-1)

“Esmâ yakdı yüreğimin başını

Havva koysun dizim üzre başını” (Âşık Kerem,146-1/18, 19)

“Dedim ismin nedir dedi ki Meyrem” (Kusûrî, Bilgegil,23-12/3-2)

XVIII. asırdan sonra halk şiiri bir anlamda şiir vadisinde yalnız kalmış, günlük olaylara dayalı şiirlerin söylenmesiyle XIX. asırda günlük tipler şiirde daha bir yoğunluk kazanmıştır. Geniş kapsamlı sayılamayacak bir inceleme de olsa bu çalışmada neticesinde bazı tesbitlere varılmıştır.

SONUÇ

Bu husustaki tesbitleri birkaç maddede toplayacak olursak;

1.Hükümdârlar, Şehzâdeler ve Devlet Adamları bahsinden anlaşılıyor ki dîvân şiirinde ve halk şiirinde bu şahısların şiire girme oranı ve yönü arasında pek fark yoktur. IV. Murad'ın halk şiirinde baskınlığı dikkati çekmektedir.

2.Osmanlı Sahası Dışındaki Devlet Adamları faslında adı geçen şahısların dîvân şiirinde daha geniş bir yer tuttuğu gözlenmektedir.

3.Bir şâirin kendisiyle mukayese veya takdir amacıyla şiirinde bahsettiği şâirler konusunda dîvân şâirleri kendi ustaları yanında Arap ve Fars şâirlerinden bahsederlerken, halk şâirlerinden hiç söz etmemişler, âdetâ onları kâle almamışlardır. Hâlbuki halk şâirleri yabancı şâirleri zikretmeyip, dîvân şâirlerini takdir etmişlerdir. Bunun yanında Hacı Bektaş'tan dolayı Yesevî, Yûnus, daha sonraki asırlardan da Bektâşîlik geleneği dairesinde isimler ve Karacaoğlan başta olmak üzere kendi ustalarını şiirlerinde anmışlardır.

4.Sanatkarlar bahsinde her iki sahada da kısırlık görülmekle beraber, dîvân şiirinin resim ve hatla ilgili bir iki kişiye halk şiirine nisbetle daha fazla şans tanıdığı dikkati çekmektedir.

5.Târihî-Efsânevî Şahsiyetler bahsinde şiirimizi özellikle eski İranlıların etkilediğini görüyoruz. İsimlerin kullanımındaki amaç konusunda halk şiirinde hikâyeleme dikkati çekiyor, dîvân şiirinde kahramanların özelliklerinden faydalanıp, yardımcı unsur olarak şiire dâhil etme fikri fark edilmektedir.

Bu bölüme dâhil edilen Hoylu gibi Köroğlu etrafında efsânevî bir kimlik kazanmış şahsiyetler, Hikâye-Masal Kahramanları bölümünde de değerlendirilebilirdi. Ancak yapıları gereği bu bölümde değerlendirmeyi uygun bulduk.

6.Hikâye-Masal Kahramanları'na bakıldığında her iki şiir şubesinde de tartışmasız isimler Leylâ ile Mecnûn'dur. Dîvân şiirinde geçen diğer kişiler, halk şiirinde aynıyla yer almakla beraber, sadece halk şiirinde rastlanan Âşık Garib, Kerem ile Aslı gibi tiplerin bu hususta halk şiirinin kadrosunu geniş tuttuğunu göstermektedir.

7.Herhangi bir yönüyle tarihe mâl olmamış; olağanüstülüğü, efsânevî yanı bulunmayan, günlük hayattan seçilen tipler hususunda ise dîvân şiiri hassas bir durum göstermiş ve bu tipleri kadrosuna almamıştır. Buna mukabil halk şiiri,

sokakta, kahvede rastlanan isimleri de şahıs kadrosuna dâhil etmiştir. Bu hususta elbette bir sanat gayesi gütmek söz konusu değildir. O şahıslarla ilgili bir olayın hikâyelenmesi, şiirin temelini oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Akkaya, M. (1992). *Şemsî paşa dîvânı, edisyon-kritikli metin, inceleme*. (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Arısoy, S. (1985). *Türk halk şiiri antolojisi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aslan, E. (1978). *Doğu anadolu saz şairleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Aslan, E. (1975). *Çıldır Aşık Şenlik*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Atalay, B. (1930). *Âşık Kerem*. İstanbul: Devlet Matbaası.

Ayan, H. (1994). *Nesimî*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ayan, H. (1981). *Cevrî dîvânı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Bilgegil, M. K. (1942). *XVIII. asır saz şâirlerinden Kusûrî*. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.

Çavuşoğlu, M. (1977). *Yahya Bey dîvânı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Çavuşoğlu, M. & Tanyeri, A. (1981). *Hayretî dîvânı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Elçin, Ş. (1987). *Âşık Ömer*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Ergun, S. N. (1938). *Halk edebiyatı antolojisi*. İstanbul: Devlet Basımevi.

Ergun, S. N. (1934). *Beşiktaşlı Gedâyî*. İstanbul: Müstakil Yayınevi.

Gökalp, M. (1988). *Bardızlı Âşık Nihân*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Gölpınarlı, A. (1932). *Kaygusuz Vizeli Alaaddin*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Güney E. C. & Güney, E. Ç.(1953). *Âşık Meslekî*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi.

Halıcı, F. (1982). *Âşık Şem'i*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

İpekten, H. (1974). *İsmetî dîvânı*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Kasır, H. A. (1984). *Seyrâni*. İstanbul: Acar Yayınları.

Kaya, D. (1994). *Sivas'ta âşıklık geleneği ve Âşık Ruhsâtı*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

Köprülü, M. F. (1930). *XVI. asır sonuna kadar Türk saz şairleri*. İstanbul: Milli Kültür Yayınları.

Küçük, S. (1994). *Bâkî divânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Özhan, M. (1992). *Diğer yaşayan halk ozanları antolojisi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Okçu, N. (1993). *Şeyh Gâlip (2-C)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Öztelli, C. (1983). *Karacaoğlan*. İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım.

Öztelli, C. (1994). *Koroğlu-Dadaloğlu-Kuloğlu*. İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım.

Sakaoğlu, S. (1987). *Ercişli Emrah*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Sakaoğlu, S. (1986). *Dadaloğlu*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Tarlan, A. N. (1992). *Hayâlî Bey divânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tarlan, A. N. (1968). *Zâtî divânı (2-C)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Tarlan, A. N. (1992). *Necâtî Bey divânı*. İstanbul: Akçağ Yayınları.

Tatcı, M. (1990). *Yunus Emre*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.